
Diskusní studie

Je Adornova negativní dialektika naplněním existencialistického příslibu?¹

Nad knihou „Adorno and Existence“ Petera E. Gordona²

Hynek Kaplan

Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové

hynek.kaplan@uhk.cz

Abstract:

Is Adorno's Negative Dialectic the Fulfillment of an Existentialist Promise?

On the Book “Adorno and Existence” by Peter E. Gordon

In the study presented here, the author disputes the conclusions that the American history professor Peter E. Gordon presented in his book *Adorno and Existence*, and ponders the book's role in contemporary Adorno research within the discourse of the Anglo-Saxon world. The general theme of Gordon's book is Adorno's lifelong response to the philosophy of Husserl and Heidegger. In his principle argument, Gordon argues that negative dialectics is the realization of a goal that the aforementioned philosophers set themselves but never fulfilled. The task of the first half of the study is to show Gordon's book in the context of the current response to Adorno's philosophy in the Anglo-Saxon countries and, in light of the argument mentioned above, to show where Gordon's work is essential and where it fails. The second half of the study seeks to modify Gordon's argument. The author asserts that phenomenology and existentialism can only serve towards the formulation of Adorno's own positions if they are sated with a pre-established method – a method developed on the basis of Walter Benjamin's theory of knowledge and György Lukács' Hegelian Marxism.

Keywords: Theodor W. Adorno, Edmund Husserl, Martin Heidegger, existentialism, negative dialectics, epistemology

DOI: <https://doi.org/10.46854/fc.2024.1r.85>

---

1 Tento článek byl vypracován v rámci projektu Specifického výzkumu č. 2124/2020: *Adornova recepcie existenciální filosofie*, řešeného na Filozofické fakultě Univerzity Hradec Králové v r. 2020.

2 Gordon, P. E., *Adorno and Existence*. Cambridge, MA, Harvard University Press 2016.

Navzdory působení mnoha členů frankfurtské školy ve Spojených státech během první poloviny 20. let minulého století, nepoživalo tam myšlení Theodora Adorna většího vlivu. Změnilo se to až o půlstoletí později, a to především díky knize *The Dialectical Imagination*, již publikoval Martin Jay roku 1973. Na ni pak v roce 1979 navázal komplexní úvod do negativní dialektiky z pera Susan Buck-Morssové, jenž byl vydán pod názvem *The Origin of Negative Dialectics*.³ Do té doby nebyla Adornova filosofie v Americe příliš známá a většinou ani dobře přijímaná. Známa byla spíše jeho práce sociologická, která však narážela na nepochopení pozitivisticky orientovaných kolegů.⁴

Financování Adornovy emigrace do Spojených států bylo podmíněno jeho účastí na výzkumném projektu Paula Lazarsfelda *Princeton Radio Research Project*. Empirický přístup jeho amerických kolegů se však přes počáteční naděje nedokázal snést s jeho dialektickou metodou a jejich spolupráce po řadě nedorozumění skončila poměrně rozpačitě.⁵ V 50. letech, v období mccarthismu, se navíc Adornova práce jevila podezřele a občas byl dokonce podezírán ze stalinismu.⁶

Lepšímu přijetí jeho filosofické práce bránily také špatné překlady – na což upozorňuje autor druhého překladu jeho *Ästhetische Theorie* –⁷ které mnohdy ignorovaly pro Adornův způsob komponování textu důležitý formální způsob řazení a doslovně překládaly řadu – pro americké čtenáře nesrozumitelných – německých slovních spojení i některé latinské a řecké výrazy. Situace se začala měnit až v 90. letech po vydání nových překladů (ale např. nejaktuálnějším překladem *Negative Dialektik* je stále Ashtonův revidovaný překlad z roku 1984).

Adorno strávil v Americe dvanáct let. V mnoha ohledech je vypovídající, že za celou tuto dobu ne získal na žádné americké univerzitě stálý akademický úvazek.⁸ Lze to částečně připisovat již zmíněnému nepřijímání jeho myšlenek empiricky orientovanými sociology, zároveň je ale třeba dodat, že s ohledem na jeho vlastní kritiku pozitivistické metodologie sám o podobnou pozici nijak zvlášť neusiloval. Tato vzájemná nedůvěra vyvrcholila tzv. sporem o pozitivismus a vydáním stejnojmenného sborníku v roce 1969. Z dnešního pohledu se zdají být třecí plochy v těchto textech poněkud neostré a čtenář u polemizujících autorů může paradoxně najít celou řadu podobností. Vinu na tom nesou obě strany. Pozitivisté v čele s Karlem Popperem se metodu

3 Tato kniha relativně nedávno vyšla také v Karolinu, a to v překladu Martina Rittera: Buck-Morssová, S., *Původ negativní dialektiky*. Theodor W. Adorno, Walter Benjamin a frankfurtský Institut pro sociální výzkum. Praha, Karolinum 2020.

4 Rayman, J., Adorno's American Reception. *Telos*, 2009, No. 149, s. 8.

5 Jay, M., Adorno in America. *New German Critique*, 1984, No. 31, s. 157.

6 Rayman, J., Adorno's American Reception, c.d., s. 8.

7 Hullo-Kentor, R., Translator's Introduction. In: Adorno, T., *Aesthetic Theory*. London – New York, Continuum 1997, s. xiv–xv.

8 Rayman, J., Adorno's American Reception, c.d., s. 14.

frankfurtských sociologů nikdy nesnažili skutečně pochopit, nepřijímali její pojetí vztahu teorie a praxe – a Adorno, stejně jako jeho kolegové, si naopak nepřipouštěl, že empirismus šedesátých let není empirismem let dvacátých.⁹

Jak se zdá, Adornova sociologická a kulturně-kritická práce nikdy nezažala americké autory nějakým podstatnějším způsobem. Spolu s vydáním již dříve zmíněných knih Martina Jaye a Susan Buck-Morssové pomohlo k výraznějšímu uchycení Adornových myšlenek ve Spojených státech až to, že jej začala přijímat část radikální americké levice – zejména kolem časopisu *Telos* –, kterou byl do té doby chápán jako příliš konzervativní a antiamerický. Ani zde však nepřevažovala společensko-kritická témata a Adorno začal být postupně reflektován především jako epistemolog a teoretik umění. Podíváme-li se na monografie, které v anglosaském světě vyšly v poslední dekádě, zjistíme, že ani v současnosti se tento trend příliš nezměnil. Adorno je dnes v Americe srovnáván např. s McDowelllem¹⁰ a jeho negativní dialektika je chápána jako teorie poznání postavená na teorii soudů.¹¹

Zaměření anglosaského světa především na Adornovu epistemologii, případně estetiku dokládá také nedávny anglicky psaný adornovský sborník, který v roce 2020 vydalo nakladatelství Wiley Blackwell: *A Companion to Adorno*. Ačkoliv autoři v předmluvě nenastíhují žádnou zastřešující naraci a kniha pokrývá celou Adornovu tvorbu, nejobsáhlejší jsou kapitoly „Aesthetics“ a „Negative Dialectics“, přičemž druhá zmíněná se věnuje zejména epistemologickým tématům.¹² Je zajímavé, že ve srovnání se zbytkem knihy působí její úvodní část „Intellectual Foundations“, překvapivě poněkud nevyváženě a nedostatečně.¹³

Do epistemologické „tradice“ americké recepce Adorna patří také nedávno vydaná kniha amerického profesora historie a hlavního editora zmiňovaného blackwellského sborníku Petera E. Gordona *Adorno and Existence*. Gordon však není jejím typickým představitelem. Ptá se totiž zejména po tom, co pro Adorna znamenala fenomenologie a existencialismus,¹⁴ a pokouší se nastínit,

9 Tamtéž, s. 26.

10 Foster, R., Adorno. *The Recovery of Experience*. New York, State University of New York 2007, s. 167.

11 O'Connor, B., Adorno. London – New York, Routledge 2013, s. 79.

12 V této souvislosti bych již nyní chtěl upozornit na příspěvek Terryho Pinkarda, jemuž se budu podrobněji věnovat v závěru této stati. Viz Pinkard, T., What Is Negative Dialectics?: Adorno's Reevaluation of Hegel. In: Gordon, P. E. – Hammer, E. – Pensky, M. (eds.), *A Companion to Adorno*. Hoboken, Wiley 2020, s. 457–471.

13 Viz např. stat': Lee, S. D., Adorno and the Second Viennese School. In: Gordon, P. E. – Hammer, E. – Pensky, M. (eds.), *A Companion to Adorno*, c.d., s. 67–83.

14 Gordon sice užívá termín „existencialismus“, ale v této souvislosti má na mysli především Kierkegaarda a Heideggera. Ačkoliv může být zejména v českém prostředí takové označení vzhledem k Heideggerovi problematické, budu ho pro zjednodušení nadále užívat v Gordonově smyslu.

jak dialog s těmito přístupy formoval Adornovu vlastní filosofii. Epistemologie a vztah subjektu a objektu jsou i nadále hlavním tématem, ale díváme se na ně právě skrze tento dialog. Odpovědi, se kterými Gordon přichází, jsou vyčerpávající, systematické a historicky ukotvené. Potud je jeho práce velmi dobrá. Autor chce však od svého textu víc. Podle Gordonových vlastních slov je hlavní tezí jeho knihy přesvědčení, že právě fenomenologie a existencialismus dovedly Adorna ke stanoviskům, která později shrnul pod označení *negativní dialektika*. Z tohoto hlediska jsou podle Gordona stěžejní zejména texty Sorena Kierkegaarda, Edmunda Husserla a Martina Heideggera. Byl to totiž podle něj neúspěch právě jejich snahy „...dosáhnout zamýšleného ‚přůlomu‘ od subjektu k objektu, který [Adornovi] pomohl pochopit ‚nemožnost redukce reálného na své pojmy‘ neboli ‚objekt na subjekt‘“.¹⁵

Napříč celou knihou se Gordon snaží toto tvrzení dokládat na recepci Adornových kritických textů, aby ho v závěru knihy ještě zostril. Dozvídáme se tak, že *negativní dialektika* je dokonce realizací cíle, které si tyto filosofie předsevzaly, ale nikdy nenaplnily.¹⁶ Jako realizaci fenomenologie a existencialismu máme však negativní dialektiku chápat nikoliv ve faktickém smyslu: negativní dialektika není vyozena z existencialismu, ale realizuje se naopak skrze jeho kritiku. Je tím, co existencialismus není, ale chtěl by být; je souborem argumentů a postojů, které se u Adorna formovaly v dlouhém kriticko-interpretacním vztahu. Takový závěr, jak se mi zdá, však nelze přijmout bez pochybností. Úkolem mého textu je proto představit Gordonovu interpretaci vzhledem k tomuto závěru, ukázat, v čem je podstatný a kde naopak selhává. Na základě toho, jak doufám, bude geneze Adornovy filosofie pochopena komplexněji, a to jako postupné vypracovávání kritické dialektické metody, jejíž základy byly položeny ještě předtím, než začala Adornova recepcí zmiňovaných filosofii.

1. Adornova kritika anti-realismu a a-historismu

1.1 (Ne)podmíněnost subjektivity

Příběh Adornova vztahu s Husserlovou a Heideggerovou filosofií začíná¹⁷ Gordon rozvíjet od přednášky *Die Aktualität der Philosophie*, kterou se Adorno

15 Gordon, P. E., *Adorno and Existence*, c.d., s. 82. Jednoduchými uvozovkami v citátech označuji původní citace autora.

16 Tamtéž, s. 167.

17 Juvenile, např. Adornovu doktorskou práci o Husserlově pojetí objektu z roku 1924, nechávám – stejně jako Gordon – stranou. Hlavním důvodem je fakt, že Adorno v této práci – pod vlivem svého tehdejšího učitele Cornelia – přistupuje k Husserlovi ještě z empiristických pozic a jeho

vedl na frankfurtském Institutu pro sociální výzkum v roce 1930. Gordon ji chápe jako Adornův filosofický rozvrh: témata v ní načrtnutá se podle něj budou po celou dobu Adornovy kariéry znovu objevovat a vyvrcholí v pozdním díle *Negative Dialektik*. Již zde je, jak ukazuje Gordon, a má jistě pravdu, Husserlova a Heideggerova filosofie využita k nastínění problémů soudobé filosofie a k negativnímu vymezení Adornových vlastních filosofických postojů.

Jedním z hlavních témat, které přednáška detekuje, je problematika konstitutivního subjektivismu – přístupu, který Adorno v souvislosti s Kierkegaardem označil za projev buržoazní interiority.¹⁸ Husserlovo dílo je zde chápáno jako nevědomý pokus o obrodu idealismu, který se projevuje hledáním „základů objektivit v horizontu subjektu“, který ale právě kvůli tomu „zůstává [...] uzavřen v konstitutivní tezi o transcendentálním idealismu“.¹⁹ V případě Heideggera je tato problematika patrná ještě silněji: konkrétní rozumění jednotlivého člověka světu a své situaci v něm mu slouží jako privilegiovaný způsob, skrze který lze nahlédnout veškerou realitu v celku. Heideggerova filosofie se sice tváří, že popisuje ontologickou realitu světa, píše Gordon, místo toho ji však redukuje na subjektivitu, kterou vydává za „otevřenou plnost reality“.²⁰

To je však v naprostém rozporu s Adornovou vlastní představou. Sám totiž zastává názor, že realita před námi neleží jako smysluplný celek, který čeká na objevení skrze analýzu toho, jak se k němu vztahujeme. Spíše je rozdělena na nesouvislé části, mezi nimiž nacházíme rozpory,²¹ přičemž právě tyto rozpory jsou to, co má být podrobováno analýze. Otázku po bytí tak nemůže pokrýt jedna všeobsahující odpověď či homogenní teorie, říká Gordon.²² Filosofie se má podle Adorna vzdát nároku na odkrývání předem daného celku. Místo vědeckého výzkumu skutečnosti, který odkrývá dané a neměnné, by jí mělo jít o interpretaci skutečnosti, která si je vědoma své historické podmíněnosti.²³

---

pozdější dialektická metoda v ní, na rozdíl od pozdější práce o Husserlovi z 30. let, není přítomna.

18 Stejně jako se buržoazie živí nájmem z nahromaděného kapitálu, a nemusí se tak skrze produkující práci podílet na utváření světa, vytvářejí buržoazní myslitelé filosofie, v nichž je jakákoliv interakce se světem redukována a zniterňována na prožívání subjektu. Viz Adorno, T. W., *Konstruktion des Ästhetischen*. In: Kierkegaard, S., *Gesammelte Schriften*. Bd. 2. Hrsg. von R. Tiedemann. Frankfurt a.M., Suhrkamp 1979, s. 70–71.

19 Gordon, P. E., *Adorno and Existence*, c.d., s. 41.

20 Tamtéž, s. 42.

21 Adorno, T. W., *Negative Dialektik*. Frankfurt a.M., Suhrkamp 1966, s. 152–153.

22 Gordon, P. E., *Adorno and Existence*, c.d., s. 44.

23 Adorno, T. W., *Die Aktualität der Philosophie*. In: týž, *Gesammelte Schriften*. Bd. 1. Hrsg. von R. Tiedemann – G. Adorno – S. Buck-Morss – K. Schultz. Frankfurt a.M., Suhrkamp 1990, s. 334.

S kritikou konstitutivního subjektivismu je tak neoddělitelně spjata téma dějin a dějinnosti. Adorno chápe filosofickou metodu jako aktivitu, která nehledá nadhistorické a invariantní pravdy²⁴ nebo, jak zdůrazňuje Gordon, symbolické ideje.²⁵ Místo toho se má zaměřit na nesymbolickou rovinu skutečnosti, která je vždy přístupná jen jako vnitřně dějinná. Takový přístup je v ostrém protikladu k historické ontologii, kterou podle Adorna reprezentuje Heidegger.²⁶ V této souvislosti upozorňuje Gordon již nyní na předzvěst toho, co se u Adorna rozvine teprve později a co ponese označení „primát objektu“: právě v zohlednění dějinnosti (v tom, jak je poznání závislé na dějinných a společenských nastaveních, jak se mění jeho předmět i kvalita) se ukazuje, jak slabá je ve skutečnosti představa suverénního subjektu, jehož nejdůležitějším konstitutivním prvkem je způsob, jakým se sám rozvrhne.²⁷

Tento Gordonův postřeh souvisí s jeho přesvědčením, že recepce fenomenologie a existencialismu vytváří spojnici vedoucí napříč celým Adornovým dílem. Gordon tak dále připomíná, že se v duchu inaugurační přednášky nese také reflexe tzv. přírodních dějin. V této souvislosti zmiňuje Adornovu přednášku *Idee der Naturgeschichte* z roku 1932, která se o mnoho let později stala základem části „Weltgeist und Naturgeschichte“ v *Negative Dialektik*. V této přednášce se Adorno podle Gordona snaží překonat „zvěčnělou antitezi přírody a dějin, v níž příroda znamená vše, co je neměnné či nadané bezčasou kvalitou mytu“.²⁸ Příroda zde reprezentuje to, co je jednou provždy dané. Vyjadřuje tak určitý základ, na němž se teprve odehrávají dějiny. Tento přírodní základ však dějinnou změnou není vůbec dotčen.²⁹ Stejně jako v inaugurační přednášce chápe Adorno i zde Heideggerovo Bytí jako to, co „... na sebe bere roli neměnné a ahistorické přírody“, píše Gordon.³⁰

Heidegger se sice – stejně jako Adorno – snaží o překonání dichotomie mezi přírodou a dějinami, pokouší se o to však tak, že převádí skutečné dějiny do existenciální kategorie (časovosti), která je podle jeho názoru základním prvkem lidské existence.³¹ Dějiny se tak z tohoto pohledu stávají za prvé součástí přírody, tedy toho, „co tu vždy bylo“, co je dané, identitní a neměnné – což je ovšem podle Adorna v rozporu s tím, co vyjadřuje pojem skutečných dějin, totiž pohyb, v němž danost neexistuje a který naopak neustále podléhá změně a získává nové kvality.³² A za druhé se jakožto základní

24 Tamtéž.

25 Gordon, P. E., *Adorno and Existence*, c.d., s. 45.

26 Adorno, T. W., *Die Aktualität der Philosophie*, c.d., s. 341.

27 Gordon, P. E., *Adorno and Existence*, c.d., s. 49.

28 Tamtéž, s. 50.

29 Adorno, T. W., *Die Idee der Naturgeschichte*. In: týž, *Gesammelte Schriften*. Bd. 1, c.d., s. 348–349.

30 Gordon, P. E., *Adorno and Existence*, c.d., s. 50.

31 Heidegger, M., *Bytí a čas*. 2. vyd. Přel. I. Chvatík et al. Praha, OIKOYMENH 2002, s. 270.

32 Adorno, T. W., *Die Idee der Naturgeschichte*, c.d., s. 361–362.

ontologická struktura bytí stává také součástí fundamentální kvality lidské existence (*Dasein*).³³ V rozporu s požadavkem na primát objektu, který je podle Adorna podmínkou každého poctivého pokusu o poznání světa, tak Heidegger opakuje fenomenologickou mantru, podle níž je poznání možné jen ze subjektu.³⁴

1.2 Dialektická metoda

Vedle recepcce výše zmíněného si Gordon u sledovaných textů všímá také jejich metodologické podobnosti. Připomíná např. Adornovu habilitaci *Kierkegaard: Konstruktion des Aesthetischen*³⁵ z přelomu 20. a 30. let a knihu o Husserlovi, na které frankfurtský filosof pracoval v 30. letech v Oxfordu a kterou vydal až v roce 1956 pod názvem *Zur Metakritik der Erkenntnistheorie*.³⁶ Metoda představená v těchto knihách je zárodkem kritického přístupu, který, jak správně Gordon podotýká, bude Adorno rozvíjet po celou svou tvůrčí dráhu a který vyvrcholí v *Negative Dialektik*.³⁷

Filosofická díla, v souladu s myšlenkami ze své nástupnické přednášky, Adorno nechápe jen jako názory prezentované konkrétním nezávislým autorem, ale jako vyjádření určitého dějinného nastavení – nebo, jak s Hegelem říká Gordon, jako „zhmotněné myšlení dané doby“.³⁸ Autorské texty, společenské fenomény či kulturní projevy Adorna v první řadě nezajímají kvůli svému konkrétnímu obsahu, ale především kvůli svému společensko-historickému významu. Jinak řečeno, Adorna zajímá, čeho jsou symptomem. Úkolem filosofie je pak jejich socio-kulturní interpretace.³⁹

Právě toto má Gordon na mysli, když píše, že Adorno interpretuje Kierkegaarda „proti srsti“.⁴⁰ Snaha interpretovat „proti srsti“ se posléze stane pro Adorna typickou. V této době Adorno svou metodu sice ještě nenazývá negativní dialektikou – chybí mu k tomu hlubší vhled do Hegelova díla –, o jejím dialektickém ukotvení však již nemůže být pochyb. Gordon upozorňuje, že v husserlovské knize se dialektika projevuje snahou přihlížet jak k vnitřku

33 Gordon, P. E., *Adorno and Existence*, c.d., s. 52. Přestože jsem si vědom, že překlad tohoto pojmu má v češtině určitou tradici, protože Gordon ve své knize termín nepřekládá, rozhodl jsem se jej uvádět rovněž v originále.

34 Adornova kritika Heideggera, stejně jako Gordonova interpretace této kritiky, není neproblematická, a podrobněji se k ní proto vrátíme ještě ve druhé části tohoto textu.

35 Adorno, T. W., *Kierkegaard: Konstruktion des Aesthetischen*. Frankfurt a.M., Suhrkamp 1962.

36 Adorno, T. W., *Zur Metakritik der Erkenntnistheorie. Studien über Husserl und die phänomenologischen Antinomien*. Stuttgart, Kohlhammer 1956

37 Tamtéž, s. 61.

38 Tamtéž, s. 4.

39 Adorno, T. W., *Die Aktualität der Philosophie*, c.d., s. 335.

40 Gordon, P. E., *Adorno and Existence*, c.d., s. 21.

textu (jeho logice), tak k vnějšku (společenským podmínkám jeho vzniku).⁴¹ Metakritika, což je název, který Adorno používá pro označení své metody v tomto spise, se tak nevěnuje deskriptivní povaze textu, ale imanentním normám, které spoluutvářely autorův postoj.

Podle Gordona se fenomenologie na základě této Adornovy analýzy ukazuje jako další příklad idealistické tradice, která se snaží osvobodit z *podmí-
něnosti*.⁴² Idealismus, jak říká sám Adorno, vždy přichází s takovými podmínkami možnosti poznání, které by společenskými změnami nebyly dotčeny, a staly se tak pravdivějšími.⁴³ Husserl se v tomto duchu snaží konstruovat systém, který by se vyhnul nahodilosti, nebyl odvozen od proměnlivých empirických podmínek a vyjadřoval vyšší „nepodmíněnou nutnost“, dodává Gordon.⁴⁴ Pro Adorna tak prý fenomenologie představovala snahu vyhnout se všem vnějším podmínkám poznání, vymýt z poznávacího procesu ne-identitní prvky, tedy takové prvky, které by nepocházely ze subjektu samého. Fenomenologii šlo podle Adorna o to stanovit subjekt jako „absolutně první“,⁴⁵ jako „prapůvodní“.⁴⁶

Gordon však správně poznamenává, že zatímco Heideggerovu filosofii chápal Adorno takřka jako protiklad ke svému vlastnímu stanovisku, Husserlovi i přes všechno řečené přiznával určité zásluhy. Husserlův požadavek na návrat „zpět k věcem samým“ konvenoval Adornovu požadavku po primátu objektu. Podle Gordona Adorno navíc fenomenologii chápal – v souladu s myšlenkami z *Dialektiky osvícenství* – jako pokus o emancipaci.⁴⁷ Adorno sám píše, že Husserlova filosofie neměla představovat „...v žádném smyslu panství [nad přírodou]. Jejím původním cílem bylo osvobození se od kon-

41 Tamtéž, s. 61. Srov. Adorno, T. W., *Zur Metakritik der Erkenntnistheorie*, c.d.

42 Gordon, P. E., *Adorno and Existence*, c.d., s. 62.

43 Adorno, T. W., *Zur Metakritik der Erkenntnistheorie*. In: týž, *Gesammelte Schriften*. Bd. 5. Hrsg. von R. Tiedemann – G. Adorno – S. Buck-Morss – K. Schultz. Frankfurt a.M., Suhrkamp 1990, s. 25 a s. 37–38.

44 Gordon, P. E., *Adorno and Existence*, c.d., s. 62.

45 Tamtéž, s. 70.

46 Tamtéž, s. 72. Je třeba ovšem podotknout, že takový pohled na fenomenologii není neproblematický a řada fenomenologů by s ním jistě nebyla ochotna souhlasit. Např. podle Ivana Blechy Husserl říká, že noesis je v rámci intencionality nejen formující silou, ale zároveň je korigována noématy. To podle jeho mínění u Husserla zaručuje to, že se do subjektivismu nepropadá. (Viz Blecha, I., *Proměny fenomenologie. Úvod do Husserlovy filosofie*. Praha, Triton 2007, s. 100–103.) Adorno si byl tohoto momentu u Husserla vědom a oceňoval ho jako ve výsledku nepodařenou snahu zachovat v subjektu ne-identitu. Ačkoliv, jak zmiňuji dále, Gordon upozorňuje na to, že Husserlova fenomenologie znamenala pro Adorna v tomto ohledu pokrok vůči idealismu, chápe nicméně jeho celkový pohled na Husserla spíše kriticky a polemiku tímto směrem nerozvíjí.

47 Gordon, P. E., *Adorno and Existence*, c.d., s. 66. Srov. Adorno, T. W. – Horkheimer, M., *Dialektika osvícenství. Filosofické fragmenty*. Přel. M. Hauser – M. Váňa. Praha, OIKOYMENH 2009.

textu přírody...⁴⁸ Bohužel však byl tento pokus o osvobození veden způsobem, který sám sebe kontraproduktivně upevňoval v idealistické představě konstitutivního subjektivismu. Tuto tenzi v Adornově interpretaci Husserla dává Gordon do souvislosti s její metodou. Adornův důraz na dialektiku mu nedovoloval formulovat závěry binárně: jeho dialektická metoda generuje dialektické závěry.

V Husserlově idealistické epistemologii tak spatřuje Adorno zároveň náznak cesty, jak se z idealismu vymanit: Husserl totiž přes veškerou snahu ustanovit subjekt jako základ přece jen – na rozdíl např. od Heideggera či empiristů – zachovává tvůrčí dichotomii mezi subjektem a objektem. Není divu, že právě toto Adorno oceňoval. Dialektika mezi subjektem a objektem hraje zásadní roli v *Negative Dialektik* a v jeho vlastním pojetí epistemologie.⁴⁹ Husserlův největší přínos tak podle této interpretace spočívá paradoxně v selhání jeho snahy ustanovit *absolutně první*.⁵⁰ Vidíme tedy, že to, co je na Husserlovi podle Adorna nejzajímavější, děje se jemu navzdory. Husserlova fenomenologie, píše Gordon, se vyznačuje něčím, co je společné pro všechny buržoazní idealistické filosofie: chce se zbavit konstitutivního subjektivismu a dosáhnout čistého objektu, přičemž nástroje, kterými chce takového objektu dosáhnout, odvozuje od subjektu.⁵¹

V této kritice spatřuje Gordon předznamenání Adornova vlastního projektu v podobě negativní dialektiky: jde o to překonat absolutní nadřazenost subjektu, aniž by se ztratila jeho schopnost kritické recepce.⁵² Gordon upozorňuje, že mnoho filosofů – např. i Max Horkheimer – chápalo Adornův výklad Husserlovy fenomenologie jako dezinterpretaci.⁵³ To, že je Adorno ochoten zajít až na samu hranu interpretační korektnosti, je však pro Gordona důkazem Adornovy interakce s textem, v níž se pomalu rodí jeho vlastní filosofický systém.⁵⁴ Gordon tak formuluje první verzi svého stěžejního argumentu: Adorno dospěl k negativní dialektice skrze kritické čtení fenomenologie a „... byl to právě neúspěch fenomenologie, jež nebyla s to dosáhnout zamýšleného ‚průlomu‘ od subjektu k objektu, který mu pomohl pochopit ‚nemožnost redukce reálného na jeho pojmy‘ neboli ‚objektu na subjekt‘“.⁵⁵

48 Adorno, T. W., *Zur Metakritik der Erkenntnistheorie*, c.d., s. 28.

49 Srov. O'Connor, B., *Adorno's Negative Dialectic. Philosophy and the Possibility of Critical Rationality*. Cambridge, MA, The MIT Press 2005, s. 73.

50 Gordon, P. E., *Adorno and Existence*, c.d., s. 77.

51 Tamtéž, s. 82.

52 Tamtéž.

53 Tamtéž, s. 79.

54 Tamtéž, s. 80.

55 Tamtéž, s. 82.

2. Existencialistický patos

2.1 Pseudonáboženský jazyk

Vedle problému subjektivismu a a-historismu vidí Gordon zárodek myšlenek negativní dialektiky v Adornově kritice toho, co frankfurtský filosof příležitostně nazývá *pseudonáboženským jazykem*, *sekularizovaným náboženstvím* či *žargonem autenticity*. Souhrnně jde o pojmy vyjadřující sklon existencialistů k patosu. Ten se na jednu stranu projevuje jako rétorická figura, jako vzletný způsob vyjadřování, který má v recipientech vzbudit dojem, že obsah, který konzumují, má hluboký, až nábožensky podstatný význam, na druhou stranu pak jde o prostředek, jímž jsou nahodilosti světa či pravidla jazyka vydávány za ontologicky pevné pravdy.

Krystalickým příkladem tohoto patosu je podle Adorna Heideggerova filosofie.⁵⁶ Přesto, tvrdí Gordon, nejde Adornovi ve spise *Žargon autenticity*, kde se tomuto jevu věnuje nejpodstatněji, o kritiku Heideggera jako takového. Satirická forma *Žargonu* má podle Gordona především reflektovat fenomén masové komodity.⁵⁷ Adorno se zde obecně zaměřuje na snahu existencialismu vulgarizovat filosofická témata a zprostředkovávat je masám – „... od univerzitních přednáškových místností až po korporátní zasedací síně správní rady“.⁵⁸ Heideggerova filosofie mu slouží pouze jako ukázka tohoto trendu, v němž pseudonáboženský jazyk funguje jako prostředek masového šíření, což se právě na jeho filosofii dobře ukazuje: „Nese nezaměnitelnou příchut' zbožnosti, která přináší těm, kdo ji praktikují, falešnou důstojnost nitrosvětských kněží.“⁵⁹

Gordon tvrdí, v návaznosti na Adorna, že se pseudonáboženský jazyk ve filosofii vyvinul během posledních dvou století, a to v důsledku posunu od hmatatelné historické náboženské tradice směrem k estetické a symbolické rovině. Je to dobře viditelné např. v rozdílu mezi Kierkegaardovou teistickou filosofií a jeho existencialistickými epigony.⁶⁰ Podle Adorna, píše Gordon, Heidegger pouze převedl jazyk náboženské tradice do světského jazyka autenticity. Gordon to shrnuje následovně: „Žargon autenticity tak reprezentuje redukci – nebo, řečeno jinými slovy, pokoutní přenos – posvátných predikátů z božského referenta na imanentní svět.“⁶¹

56 Adorno, T. W., *Žargon autenticity. K německé ideologii*. Přel. A. Bakešová. Praha, Academia 2015, s. 8–9.

57 Gordon, P. E., *Adorno and Existence*, c.d., s. 88.

58 Tamtéž, s. 89.

59 Tamtéž, s. 90.

60 Tamtéž.

61 Tamtéž, s. 92.

Oproti tomu je Kierkegaardův původní způsob použití náboženského jazyka anticipací toho, co Adorno nazývá *inverzní teologií*.⁶² Gordon tento pojem neinterpretuje jako teologii v běžném slova smyslu, naopak ho považuje za blízký k Adornem prosazované materialistické perspektivě.⁶³ Běžná teologie vysvobozuje člověka ze světského utrpení příslibem transcendence. Inverzní teologii je namísto toho nutné rozumět jako snaze o materialistické vysvobození ze společnosti trpící zvěčněním.⁶⁴ Teologie tak pro Adorna není nutně něco supranaturálního, říká Gordon, spíše jde obecně o touhu po úniku ze života ve zničených podmínkách.⁶⁵ Ačkoliv podle Adorna Kierkegaard nepřetavil svou kritiku společnosti do požadavku na její změnu a místo toho se nakonec uchýlil k řešení skrze útěk do teistické transcendence, jeho filosofie v sobě i přesto předznamenávala nutnost stávající podobu společnosti negovat.⁶⁶

Existencialisté však s Kierkegaardovým odkazem nakládají zcela opačně. Teologický slovník jim podle Gordona neslouží jako prostředek, jímž lze odhalit nedostatečnost stávajícího uspořádání, ale naopak skrze něj světskost zvětšují a zbožšťují, a tím oslavují danost. Např. utrpení pro ně není něčím, co je potřeba překonávat, ale chápou ho jako nutnou součást naší existence. Heidegger se snaží přetavit úzkost ve význam, emoční psychický stav vázaný na subjekt v ontologickou kategorii.⁶⁷ Utrpení lidské bytosti nemá být překonáno, ale naopak pochopeno jako něco autentického, podstatného – až mystického.

2.2 Pseudokonkrétnost

K tomuto tématu se Adorno vrací také v *Negative Dialektik*. Heideggerova filosofie podle Gordona přislíbila, že vymaní poznání z idealismu, tento slib však nesplnila. Heideggerův idealismus se podle Gordonovy interpretace Adorna projevuje za prvé tím, že jeho filosofie popisuje „silný druh holismu, podle něhož spadá veškerá realita pod ‚strukturální jednotu či totalitu‘“, a za druhé tím, že „deklaruje silnou identitu, nebo dokonce ‚tautologii‘, podle

62 Benjamin, W. – Adorno, T. W., *The Complete Correspondence 1928–1940*. Ed. by H. Lonitz. Transl. by N. Walker. Cambridge, Polity Press 1999, s. 67.

63 Gordon, P. E., *Adorno and Existence*, c.d., s. 175.

64 Pojem zvěčnění (někdy též reifikace), zde v návaznosti spíše na Lukáče než na Marxe, vyjadřuje oddělení fenoménu od procesu jeho produkce. V ekonomii se zboží odděluje od práce, ve filosofii se pojmy oddělují od společenského procesu jejich vzniku. Zvěčnělý objekt se při tom subjektu jeví jako neproblematicky daný.

65 Gordon, P. E., *Adorno and Existence*, c.d., s. 178.

66 Tamtéž, s. 181.

67 Tamtéž, s. 105.

níž jsou subjekt a objekt jedno.⁶⁸ V rámci svých filosofických úvah se Heidegger obě tyto skutečnosti snaží zamaskovat mj. právě teistickým slovníkem. Kierkegaard se svou filosofií vzpíral totalitě – zosobněně pro něj v idealismu Hegela – tak, že proti zastřešující obecnosti celku stavěl situaci jedince, který se ve své samotě upíná k Bohu, píše Gordon.⁶⁹ Tento postup zdánlivě přebírá i Heidegger, když líčí Dasein především jako starost o vlastní existenci. Tím podle Gordona vzbuzuje falešný dojem, že mu jde o konkrétní existenci⁷⁰ – tedy o existenci, kterou jsem já sám –, nebo řečeno jinými slovy, že mu jde o subjekt, resp. o jeho sebezachovávající a sebezpotvrzující *obstarávání*.⁷¹

Heideggerova snaha vymanit se z idealismu podle Gordona představovala také pokus o zrušení starého dělení světa na subjekt a objekt,⁷² což s sebou přinášelo novou ontologii. Ta se však zcela po staru snažila tuto dichotomii překonat jejím podřazením pod vyšší celek – v tomto případě Bytí.⁷³ Problém spočívá v tom, že Heideggerovo „Bytí“ – jak je přesvědčen Adorno – ve skutečnosti paradoxně označuje zároveň to, co leží za subjektivitou, i tuto subjektivitu samu.⁷⁴ Bytí je něco, čím se vyznačuje všechno jsoucí, pouze jedno jsoucí si však tuto svou existenci uvědomuje (tedy poznává, že je zároveň Bytím). Tímto jsoucnem je právě Dasein. Podobná úvaha podle mého mínění zavedla Gordona k přesvědčení, že Heidegger konceptem Dasein pouze naplnil husserlovské transcendentální vědomí praktickým obsahem, přičemž ho ovšem jinak ponechal stejně nekonkrétním a obecným. Jeho reputace člověka, kterému jde o konkrétní existenci, tak zůstává nezasloužená, neboť „lidská existence zůstává napříč Heideggerovým dílem pouze zástupným symbolem abstrakce – rozumění Bytí –, která narušuje takzvanou ‚světскost‘ připisovanou Dasein“. K tomuto závěru Gordon dospívá s poukazem na myšlenky Heideggerova žáka a kritika Günthera Anderse.⁷⁵

Podle Gordona tak Heidegger umně skrývá, že Dasein ve skutečnosti znamená dvojí: přírodu i způsob bytí subjektu, obecnost bez diferenciací i konkrétní lidskou existenci.⁷⁶ Je to právě tato pseudokonkrétnost, která podle Gordona slouží Heideggerovi jako kamufláž jeho vlastního idealismu.⁷⁷

---

68 Tamtéž, s. 129.

69 Tamtéž, s. 143.

70 Tamtéž, s. 133.

71 *Bytí a čas* bývá skutečně někdy čteno touto optikou. Často se potom vykládá jako filosofie lidské existence a její praxe. To však, jak víme, je pouze půlka pravdy. O problematice takového čtení viz např. Švec, O., Heidegger v Americe. *Filosofie dnes*, 7, 2015, č. 1, s. 3–21.

72 Gordon, P. E., Adorno and Existence, c.d., s. 133.

73 Tamtéž, s. 135.

74 Adorno, T. W., *Negative Dialektik*, c.d., s. 120.

75 Gordon, P. E., Adorno and Existence, c.d., s. 131.

76 Tamtéž, s. 133.

77 Stejně jako v případě Husserla ani u Heideggera se Gordon nevěnuje kritice Adornovy interpretace, ačkoliv ji mnozí poprávu považují za přinejmenším problematickou. Zajímavou obranu

V čem ale konkrétně Heideggerův idealismus spočívá? Gordon v odpovědi propojuje Adornovy kritiky z *Žargonu* a *Negative Dialektik*. Pseudonáboženský jazyk v kombinaci s požadavkem nahlédnutí podstaty lidské existence jako autentického projevu obecnějšího celku konstruuje pojem Bytí, který ve svém důsledku není ani přírodou v běžném smyslu, ani subjektem v běžném smyslu, ale je vyšším, kvazi-posvátným objektem,⁷⁸ jehož je lidská existence prominentní součástí.

Z toho, že podstata Dasein tkví v rozumnění sobě jakožto, řekněme, projevu tohoto Bytí, pak Adorno podle Gordona vyvozuje dvě věci:

- a) Ukazuje se, že lidskou existenci Heidegger primárně nepovažuje za sociálně a ekonomicky podmíněnou bytost, nechápe její podstatu ve vztahu k materiálnímu světu, v němž existuje. Namísto toho ji hypostazuje do idealizovaného konstruktu – je podle něj „sebepotvrzujícím idealismem“ vytrženým mimo svět.⁷⁹
- b) V Heideggerově filosofii jde o idealistické vyjádření absolutní kontroly subjektu nad přírodou.⁸⁰ Dasein je zároveň konkrétní lidskou existencí i autentickým projevem Bytí a je, na rozdíl od ostatních jsoucen, privilegováno samo sobě takto rozumět. To jinými slovy znamená, že subjekt i příroda jsou součástí jednoho Bytí. Subjekt je však skrze rozumění privilegován.⁸¹

„Tím, že pokládá otázku po smyslu Bytí (otázku, která zkoumá člověka jako privilegovanou stránku ontologického rozumnění), se Heidegger neosvobozuje od tradiční subjektivity, ačkoliv to byl pravděpodobně jeho cíl. Naopak, potvrzuje dominanci subjektu nad objektem do té míry, že dělá ze schopnosti subjektu rozumět Bytí samu podmínku odhalení světa vůbec.“⁸²

Toto tvrzení slouží Gordonovi jako východisko pro formulaci jeho stěžejního argumentu: „Adornova kritika heideggeriánského existencialismu [...] spočívá v tom, že jde o filosofii, která usiluje o uchopení objektu, ale je chycena v idealistické pasti subjektivity.“⁸³ Jinými slovy, Heideggerův existencialismus podle Gordona slíbil, že dosáhne objektu a zbaví se metafyzického rozdělení na subjekt a objekt. To se mu ovšem nepodařilo. A právě v tomto

---

před Adornovou kritikou viz v: Rayman, J., W., A Heideggerian Defense of Phenomenology against Adorno's Negative Dialectics Critique. In: Tymieniecka, A. T. (ed.), *Does the World Exist? Analecta Husserliana*. Dordrecht, Springer 2004, s. 637–648.

78 Gordon, P. E., *Adorno and Existence*, c.d., s. 137.

79 Gordon spolu s Andersem anekdoticky říká, že Heideggerovo Dasein *nezná bolest zubů*. Tamtéž, s. 131–132.

80 Tamtéž, s. 137.

81 Tamtéž, s. 154.

82 Tamtéž, s. 153–154.

83 Tamtéž, s. 170.

ohledu je Adornova negativní dialektika „splněním slibu, který existencialismus sice dal, ale zradil“.⁸⁴

3. Kritická poznámka ke knize Petera Gordona

Viděli jsme, že Gordon při interpretaci Adornových textů správně zdůrazňuje jejich dialektickou stránku: závěry Adornových analýz vždy rozlišují mezi vnitřními motivacemi autorů a společensko-ekonomickými podmínkami vzniku jejich prací, nejsou absolutní a jsou formulovány negativně. Dialektická tak není pouze sama metoda, která vede k formulaci závěrů, ale i tyto závěry samy. Bez obav, domnívám se, lze tak souhlasit s Gordonovým předpokladem, že metoda, která bude definitivně zformulována až v *Negative Dialektik*, se v nějakém smyslu objevuje už v Adornových ranějších textech a že jeho přednáška *Die Aktualität der Philosophie* slouží jako jakýsi filosofický rozvrh jeho nadcházející celoživotní práce.

Potud je, jak se mi zdá, Gordonova reflexe správná. Kniha však selhává v okamžiku, kdy se z kritiky namířené vůči Husserlovi a Heideggerovi snaží dělat něco víc. Adorno fenomenologii a existencialismus skutečně na mnoha místech používá k vymezení svého vlastního stanoviska, Husserlova fenomenologie pro něho navíc byla v mnoha ohledech podstatná sama o sobě. Chápat však negativní dialektiku jako *uskutečnění existencialistického příslibu* znamená redukovat Adornovo myšlenkové zázemí na vztah s těmito směry a dělat z jeho filosofie filosofii reaktivní. Ve skutečnosti je to naopak. Fenomenologie a existencialismus mohou sloužit k formulaci Adornových vlastních stanovisek pouze tehdy, je-li jimi nasycena již předem ustanovená metoda – ačkoliv třeba v počátcích ne zcela vypracovaná. To je pro pochopení geneze Adornova myšlení klíčové.

V roce 1926, tedy čtyři roky před pronesením přednášky *Die Aktualität der Philosophie*, se Adorno pokusil obhájit svou habilitaci o Kantovi.⁸⁵ Přestože šlo do té doby o jeho nekomplexnější práci, obhájit se mu ji nepodařilo a habilitoval se až později zmiňovanou prací o Kierkegaardovi. V kantovské habilitaci šlo o propojení novokantovské interpretace transcendentální fenomenologie jeho dlouholetého učitele Cornelia s Freudovou teorií nevědomí. Marxem je sice práce rámována, ale dialektická metoda zde, stejně jako ve všech Adornových textech před rokem 1927, postrádá teoretický základ. Co se tedy událo mezi Adornovým pokusem obhájit tuto práci a nástupnickou přednáškou, resp. knihou o Kierkegaardovi, na které začal pracovat v roce 1929? Odpo-

84 Tamtéž, s. 171.

85 Müller-Doohm, S., *Adorno: A Bibliography*. Transl. by L. Livingstone. Cambridge, Polity Press 2005, s. 103.

věď je jednoduchá. Počínaje rokem 1927 se Adorno ponořil do studia teorie poznání, kterou Walter Benjamin navrhl v úvodní kapitole své knihy *Původ německé truchlohry* (vyšla v roce 1928), a následně vedl s jejím autorem rozsáhlé rozhovory o jeho dalším projektu.⁸⁶ Je patrné, že od tohoto okamžiku jsou všechny Adornovy práce víceméně benjaminovské.

V *Původu německé truchlohry* Benjamin, zjednodušeně řečeno, tvrdí, že za pravdu nelze považovat obsah nějakého pojmu, neboť pojem svůj obsah deformuje.⁸⁷ Pravda podle něj není vyjádřena ve spojenci mezi označujícím symbolem a označovaným obsahem, ale ve způsobu, jakým jsou pojmy ve vztahu k označovanému strukturovány – v jakých jsou konfiguracích.⁸⁸ Jinými slovy, pravda je sice dostupná v jazyce, ale není v pojmech samých, je znázorněna v jejich nedostatečnosti⁸⁹ a dosažitelná intelektuálním výkonem skrze „objektivní interpretaci“.⁹⁰

Aby se však tato teorie mohla stát základem Adornovy dialektické metody, musel jí více svázat s dějinami a společenskými pohyby. Zasadil jí proto do rámce hegelizovaného marxismu Györge Lukáče a jeho metody *Ideologiekritik*.

Gordon bohužel oba tyto vlivy podceňuje. Např. knihu *Kierkegaard: Konstruktion des Aesthetischen*⁹¹ interpretuje sice korektně jako první z řady rozborů existencialismu, v nichž Adorno rozvíjí svou metodu, vůbec si však zdá se, není vědom toho, co např. Susan Buck-Morssová ve své výše zmíněné knize vnímá v souvislosti s touto prací jako zásadní. Totiž neoddiskutovatelného vlivu Lukáčsovy metody *poznání projevů zbožní struktury v buržoazním vědomí*.⁹² Ta stojí na přesvědčení, že společenské vztahy i produkty, které v jejich rámci vznikají, jsou určeny zbožní strukturou, což znamená, že jsou konstituovány ekonomickými podmínkami buržoazní společnosti.⁹³

86 Tamtéž, s. 123.

87 Benjamin, W., *Původ německé truchlohry*. Přel. M. Pokorný. Praha, Malvern 2016, s. 12.

88 Tamtéž, s. 15.

89 Tamtéž, s. 14.

90 Tamtéž, s. 16. Benjaminova teorie poznání i její vliv na Adorna je zde ze zřejmých důvodů podána zkratkovitě. K bližšímu poznání tohoto tématu doporučuji českému čtenáři zejména kapitoly 4, 5 a 6 v knize: Buck-Morssová, S., *Původ negativní dialektiky*. Theodor W. Adorno, Walter Benjamin a frankfurtský Institut pro sociální výzkum, c.d. K Benjaminově teorii samé potom knihy: Ritter, M., *Poznáním osvobodovat budoucí. Benjaminova teorie pravdy*. Praha, OIKOYMENH ve spolupráci s Filosofickým ústavem AV ČR 2018; nebo Ritter, M., *Filosofie jazyka Waltera Benjamina*. Praha, Filosofia 2009.

91 Adorno, T. W., *Kierkegaard: Konstruktion des Aesthetischen*, c.d.

92 Buck-Morssová, S., *Původ negativní dialektiky*. Theodor W. Adorno, Walter Benjamin a frankfurtský Institut pro sociální výzkum, c.d., 70.

93 Lukács, G., *Dějiny a třídní vědomí. Studie o marxistické dialektice*. Přel. L. Sochor. Praha, Filosofia – Academia 2020, s. 249.

Adorno odstranil z Lukácsova analytického nástroje třídní hledisko a chápal jej, v inklinaci k Benjaminovi, šířeji: jako obecnou metodu poznání.⁹⁴ Předmět benjaminovské interpretace díky tomu začal chápat materialisticky, tedy z hlediska historicko-společenského procesu jeho vzniku, přičemž tento moment nadále vnímal jako zásadní předpoklad možnosti rozklíčování dobových určení. Jen díky tomuto Lukácsova vlivu mohl Adorno např. Kierkegaardovu nepodařenou snahu o překonání idealismu označit za projev filosofie buržoazní interiority.

Lukácsova metoda není patrná pouze v obsahové části Adornových textů, její projevy musíme hledat také v samém přístupu k předmětům analýzy. Existencialismus, a do značné míry také fenomenologii, je tak potřeba v kontextu Adornovy filosofie chápat – po vzoru Lukácsovy *Ideologiekritik* – jako fenomény, na nichž lze skrze dialektickou kritiku jejich nedostatků a kontradikcí poznávat společensko-ekonomickou strukturu, v jejímž rámci byly vytvořeny. U všech kulturních fenoménů je podle Adorna třeba sledovat zejména to, v čem odporují své obecně přijímané definici nebo artikulovanému záměru svých tvůrců.⁹⁵ To je nejvíce zřejmé u těch fenoménů, které se těší masovému rozšíření.

A Adorno bezesporu chápal fenomenologii a existencialismus jako masově rozšířené módní proudy soudobého filosofického myšlení. Fenomenologii a existencialismu se tak Adorno věnuje ve stejném smyslu, v jakém se pouští do analýz jazzu, populární hudby, rozhlasu, televize či horoskopů. Jak jsme viděli, Gordon si při rozboru Adornova *Žargonu* sám všímá, že Heideggerova filosofie v tomto textu hraje „pouze“ roli kazuistiky, na níž se má představit širší společenská problematika. V případě práce o Husserlovi zase cituje Adornovu větu z předmluvy této knihy: „Husserlova filosofie je prostředkem, a nikoliv účelem této knihy.“⁹⁶ Přesto Gordon v obou dílech kupodivu vidí zdroj Adornova vlastního myšlení, a nikoliv prostředek k recepci trendu masové komodity, skrze níž je možné odhalit společensko-ekonomickou strukturu společnosti.

Pravda o skutečnosti se podle Adorna neodhaluje tam, kde se pojem tváří, že vystihuje objekt, ale v benjaminovské interpretaci pojmových konfigurací vzniklých dle Lukácsovy metody v historicko-společenském prostředí. Texty jako *Die Aktualität der Philosophie* a *Idee der Naturgeschichte*, které Gordon správně označuje za programové, byly především aplikací tohoto přesvědčení. S Husserlem a Heideggerem se vypořádávaly až v druhé řadě. V dopi-

94 Hall, T., Reification, Materialism, and Praxis: Adorno's Critique of Lukács. *Telos*, 155, 2011, No. 2, s. 67; Švec, O., Heidegger v Americe, c.d., s. 3–21.

95 Viz např. Buck-Morssová, S., *Původ negativní dialektiky. Theodor W. Adorno, Walter Benjamin a frankfurtský Institut pro sociální výzkum*, c.d., s. 167.

96 Gordon, P. E., *Adorno and Existence*, c.d., s. 61.

se Adornovi z roku 1931 reaguje Benjamin na přednášku *Die Aktualität der Philosophie* takto: „Tato práce ve svém záměru beze všech pochyb uspěla, vyjádřila totiž ve stručnosti neobyčejně přesvědčivou formulaci nejzákladnějších myšlenek, které my dva sdílíme.“⁹⁷

Co jiného než aplikaci Benjaminovy metody totiž Adorno rozvíjí, když interpretuje „proti srsti“, když v Kierkegaardově útěku do subjektivity odhaluje odpor k soudobé buržoazní společnosti, nebo když v Husserlovi objevuje dialektické motivy? Vše zmíněné je evidentním výsledkem snahy najít v prezentaci jazyka jejich děl něco, co v nich není explicitně přítomné, a co je tedy znázorněno skrze pojmové konfigurace. Nikoliv to, k čemu jejich pojmy přímo referují. Z tohoto přesvědčení také pramení Adornův odpor k Heideggerově chápání reality jako smysluplného celku, který jen čeká na své objevení. Sám totiž ustavičně rozvíjí své vlastní pojetí, podle něhož je realita rozdělena na nesouvislé části, mezi nimiž panují rozpory.

Také kritika existencialistického patosu v sobě nese rysy Benjaminova odkazu. Heideggerův pseudonáboženský jazyk si přece nárokuje přesný opak toho, jak jazyk chápou Adorno a Benjamin. Zatímco v jejich pojetí je pravda ukryta jaksi mezi pojmy a lze k ní dojít pouze interpretačním úsilím, u Heideggera je pravda přítomna přímo v pojmu. Význam slova je u něho pouze potřeba očistit od pozdějších nánosů, a dobrat se tak původní, nezkreslené, ontologické pravdy.⁹⁸

Metoda, kterou Gordon správně propojuje Adornovu ranou a pozdní tvorbu, se jistě časem precizovala a rozvíjela, nicméně její pilíře byly vztyčeny ještě předtím, než začal Adorno psát svou první práci o Kierkegaardovi a než byla po roce 1927 aplikována na Husserlova a Heideggerovu filosofii. Negativní dialektika tedy nevzešla z interakce s fenomenologií a existencialismem, ty se staly pouze prostředkem, jenž umožnil tuto metodu demonstrovat. Gordonovo tvrzení, že fenomenologie a existencialismus Adornovi „pomohl[y] pochopit ‚nemožnost redukce reálného na své pojmy‘ neboli ‚objektu na subjekt‘“⁹⁹ a že *negativní dialektika* je dokonce realizací slibu,¹⁰⁰

97 Benjamin, W. – Adorno, T. W., *The Complete Correspondence 1928–1940*, c.d., s. 8–9.

98 Snad nejméně je to patrné v Heideggerově přednášce „Otázka techniky“ z roku 1953. Viz Heidegger, M., *Věda, technika a zamyšlení*. Přel. J. Michálek – J. Kružíková – I. Chvatík. Praha, OIKOYMENH 2004, s. 14.

99 Gordon, P. E., *Adorno and Existence*, c.d., s. 82.

100 Pokud je Adornova filosofie realizací nějakého slibu, pak jde o příslib Hegelovy filosofie. Hegel totiž podle Adorna přišel s „velmi pozoruhodnou“ a „nedostatečně doceněnou“ myšlenkou, že poznání nebude nadále chápáno jako statický vztah mezi dvěma pevnými entitami. Avšak namísto toho, aby přijal pojmy jako dějinně variabilní – se všemi důsledky, které z toho plynou –, Hegel nakonec přece jen zastřešil tento proces nedějinnými invariantami, a to „až do té míry, že odporují záměrům této [jeho vlastní] filosofie“. (Adorno, T. W., *Vorlesung über Negative Dialektik*. Frankfurt a.M., Suhrkamp 2019, s. 28–29.) *Negativní dialektika* je kritickou syntézou Benjaminovy, Lukáčsovy a právě Hegelovy koncepce Srov. Adorno, T. W., *Negative*

kteře tyto filosofie daly, ale nikdy nenaplnily, tak zjevně obrací příčiny a následky. Je jasné, že to, co se Gordon snaží takřka vnutit Adornovu vztahu s fenomenologií a existencialismem, v sobě nese už sama metoda negativní dialektiky ještě předtím, než je na cokoliv aplikována.¹⁰¹

To, že aplikace Adornovy metody je zároveň její explikací, je druhá věc. Adorno skrze tyto filosofie totiž skutečně realizuje určitý cíl, je to ovšem cíl jeho vlastní filosofie. Aplikace negativní dialektiky jakožto metody na jiné filosofické systémy je zároveň explikací negativní dialektiky jakožto teorie poznání. To, co je tak na Gordonově argumentu hodno zachování, je implicitní tvrzení, že v sobě Adornova pozdější tvorba reflektuje motivy a teoretické předpoklady, které se objevily již v jeho prvních vyspělých a filosoficky ukotvených textech, a že se tyto motivy a předpoklady precizovaly mj. v interakci právě s fenomenologií a existencialismem.

Co se týče Lukácsova a Benjaminova vlivu na Adornovu filosofii, Gordon si ho je samozřejmě vědom¹⁰² a je jasné, že jejich upozadění je metodické a v dílčích ohledech také funkční – vždyť podobně vyčerpávající práce, která by se systematicky zabývala Adornovým vztahem k fenomenologii a existencialismu, dosud neexistovala. Jednotlivé analýzy, které Gordon rozvíjí, jsou velmi dobré a pomáhají poučenému čtenáři precizovat chápání Adornovy filosofie, jednotlící narativ, který je v knize zvolen, však tento pohled bohužel opět rozostřuje. A to až do té míry, že může působit zcela kontraproduktivně.

Důkazem toho je například také již zmiňovaný článek „What Is Negative Dialectics?“ v blackwellském sborníku *A Companion to Adorno*, v němž Terry Pinkard vysvětluje rozdíl mezi Hegelovou afirmativní a Adornovou negativní dialektikou. Je patrné, že Pinkard toho o Adornovi mnoho neví, a tak vychází pouze z několika sekundárních zdrojů, zejména z námi sledované knihy *Adorno and Existence*. Na základě četby Gordonovy knihy je Pinkard paradoxně přesvědčen, že *negativita* Adornovy dialektiky, tedy neochota připustit do poznávacího procesu procesu identitu, vychází z Heideggera, resp. z existencialistické kritiky Hegela.¹⁰³ Píše, že podle Heideggera se lidská existence, protože chápe sebe samu jako problém, zavazuje k tomu, rozumět sama sobě z celku

---

(Pokrač. pozn. č. 100) *Dialektik*, c.d. Důvodem, proč podrobnější analýzu Hegelova vlivu na Adorna v této práci vynechávám, je fakt, že frankfurtský filosof k němu svou pozornost upřel nejdříve až na konci 50. let, kdy začal pracovat na přednáškách o Hegelově dialektice. Nelze tak nalézt přirozenou spojnici s Adornovými ranějšími pracemi, o které jde Gordonovi především. Pro negativní dialektiku je však Hegel důležitý nejméně stejně tak jako výše probírání filosofové.

101 Srov. O'Connor, B., *Adorno*, c.d., s. 58.

102 Tamtéž, s. 38; s. 55–57.

103 Pinkard, T., What Is Negative Dialectics?: Adorno's Reevaluation of Hegel. In: Gordon P. E. – Hammer, E. – Pensky, M. (eds.), *A Companion to Adorno*, c.d., s. 461.

bytí, nikoliv na základě jednotlivých jsoucen. Nicméně: vzhledem k tomu, že je konečná, lidská existence tento význam bytí jako celku odhalit nemůže, z čehož plyne její úzkostná povaha. A tento pohled prý Adorno od Heideggera přebírá: „Negativita v negativní dialektice [...] se zakládá na heideggeriánské myšlence nemožnosti pojmut celek.“¹⁰⁴ Na předchozích stranách jsem se snažil ukázat, že dál pravdě již Pinkard být nemůže.

---

104 Tamtéž, s. 466.